

SAMIR BEGLEROVIĆ¹

Fakultet islamskih nauka, Univerzitet u Sarajevu, BiH

FILOZOFIJSKO-TEOLOGISKO NASLJEĐE EMANUELA SWEDENBORGA: POČETAK SISTEMATIZACIJE MODERNE EVROPSKE EZOTERIJSKE TRADICIJE

Sažetak: Rad, u formi pregleda, tretira pitanje intelektualnoga nasljeđa Emanuela Swedenborga, u oblastima filozofije i teologije. Imajući u vidu taj problem, izložene su samo one teorije autora koje se mogu dovesti u izravnu ili neizravnu vezu sa učenjem Swedenborga, a pri tome nije razmatran njihov ukupni znanstveni opus.

Ključne riječi: teorija potpisa, imaginativni svijet, mistika, moderna evropska ezoterijska tradicija, Swedenborg, Böhme, Kant, Suzuki, Corbin

1. UVOD

Uraditi samo punu bibliografiju djela **Emanuela Swedenborga (Stockholm, 1688. – London, 1772.)** značilo bi izraditi veoma opširnu studiju, dočim je potpuna analiza geneze i razvoja njegovih ideja zadatak koji je moguće realizirati isključivo kroz timski rad, unutar specijaliziranih instituta. Naime, Swedenborgovo djelo, barem kada je moderna evropska ezoterijska tradicija u pitanju, predstavlja svojevrsnu prelomnu tačku nakon koje je ezoterijska tradicija Evrope poprimila sasvim konkretnu formu, drugim riječima, u periodu neposredno nakon Swedenborgove smrti, moderna evropska ezoterijska tradicija dosegla je fazu sistematizacije. Na neki način, Emanuel Swedenborg suskusirao je sve značajnije teorije razvijene do njegovoga vremena, a potom ponudio brojne, originalne interpretacije nasljeđenoga ali i vlastite teorije.

No, jednako je važno naglasiti da je Swedenborg doživljavan i kao spoj duha moderne znanosti, s jedne strane, te ezoterijskog odnosno, uslovno rečeno, „religijskog“ iskustva, zbog čega će se za njegov rad zainteresirati znatan broj filozofa, teologa, i religiologa, ali i sljedbenika *New Agea*, teozofskih dru-

---

¹ E-mail adresa autora: samir.beglerovic@fin.unsa.ba

štava te visoko obrazovanih intelektualaca koji su tragali za postizanjem iskustva sučeljenja sa duhovnim realitetima ali ostvarenog kroz različite obrasce moderne znanosti.

Imajući rečeno u vidu, smatramo da je važno izložiti, i to u formi jednog kritičkog pregleda, teologijsko i filozofijsko nasljeđe Emanuela Swedenborga, odnosno skrenuti pažnju na neke najznačajnije autore i njihove teorije, koje svoj temelj pronalaze u djelima Swedenborga, a koji su svojim intelektualnim utjecajem prisutni i u današnjem svijetu.²

Nekoliko godina nakon Swedenborgove smrti, naglo je proširen krug ezoterika zainteresiranih za djela koja je napisao. Tako je već 1787. godine u Londonu osnovana Nova Crkva (*the New Church*), poznata još kao: „Svedenborška” (*Swedenborgian*), „Novi kršćani” (*New Christians*), „Neokršćani” (*Neo-Christian*), „Crkva novoga Jerusalema” (*Church of the New Jerusalem*) i „Gospodova Nova Crkva” (*The Lord’s New Church*). Na osnovu Swedenborgovih radova, veliki broj novih religijskih pokreta koji djeluju pod ovim imenom, ispovijedaju vjerovanje u Isusa Krista, te istražuju Swedenborgove studije Novoga Zavjeta, vjerujući da mu je uzvišeni Bog podario inspiraciju koja mu je omogućila autentično razumijevanje događaja Drugoga Kristovog dolaska. Ubrzo je Nova Crkva registrirana na većini kontinenata.³

Ipak, za nas je mnogo važnije njegovo indirektno nasljeđe s obzirom da je rjeđe tretirano a ima izuzetan utjecaj i danas. Središnja tema u Swedenborgovome učenju odnosi se na međusobnu snažnu, ontološku povezanost prirodnoga sa svijetom duhovnosti. Štaviše, za razliku od **Jakoba Böhmea (u. 1624. godine)** koji je izrazio teoriju međusobne *korespondentnosti* između, s jedne strane, *kvalitetâ* shvaćenih kao „principa rafiniranja“, odnosno formi kroz koje se uzvišeni Bog manifestira u svijetu a preko nestvorene božanske supstance (*salitter*), te, s druge strane, između tri temeljne dimenzije svijeta (*tamni, svijetli* i ovozemaljski), Swedenborg je insistirao na korespondentnosti doslovno *svega* sa vlastitim arhetipom koji se nalazi u duhovnome svijetu. Riječ je o znanju, kako objašnjava Swedenborg, koje su imali „rani ljudi”, no, vremenom, uslijed samoljublja te pretjeranoga vezanja za materijalno, čovječanstvo je to znanje u cijelosti izgubilo.⁴ Drugim riječima, ukupno postojanje

² Ovom prilikom nećemo obrađivati sâm život niti djelo Swedenborga. Najosnovnije podatke moguće je pronaći kod: Samuel Willard Crompton, *Emanuel Swedenborg*, Chelsea House Publishers, 2005.; Marsha Keith Schuchard, *Emanuel Swedenborg, Secret Agent on Earth and in Heaven: Jacobites, Jews, and Freemasons in Early Modern Sweden*, Leiden – Boston, Brill, 2012.; *On the True Philosopher and the True Philosophy – Essays on Swedenborg*, ur. Stephen McNeilly, Journal of the Swedenborg Society – Swedenborg house, London, 2003.

³ V.: Jane Williams-Hogan, „Emanuel Swedenborg”, u knjizi: *The Occult World*, ur. Christopher Partridge, New York, Routledge, 2015., str. 154.

⁴ Usp.: Emanuel Swedenborg, *Heaven and Hell*, West Chester, Swedenborg Foundation,

realizira se u dva svijeta: duhovni svijet i svijet materije, a svijet materije odgovara (*respond*) višem svijetu. Iz toga razloga, sve na ovome svijetu zapravo je sjenka duhovnoga entiteta, kao što se sudbina egzistenata nakon ovozemaljskoga života realizira snagom njihove unutarnje sklonosti iskazane u temporalnoj dimenziji. Naglasit ćemo, Swedenborg o ovome nije pisao na način artikuliranja ideja koje je mnio već u formi tumačenja vlastitih iskustava koja je doživio u Raju odnosno duhovnome svijetu uopće.

2. KANTOVA PERCEPCIJA SWEDENBROGA

Godine 1760., **Johann Ernesti (u. 1781. godine)**, profesor teologije u Leipzigu, u svome časopisu „Nova teološka biblioteka” (*Neue Theologische Bibliothek*), iznio je cijeli niz kritika usmjerenih na Swedenborgovo učenje, oslovivši ga pri tome „ludim entuzijastom”. Upravo ta kritika, ali i zanimljivi sadržaji koje je Swedenborg konstantno objavljivao, motivirali su **Immanuel Kanta** za studiranje teozofije ali i lično upoznavanje sa Swedenborgom.⁵ U vrijeme Swedenbergovoga putovanja Evropom, kao agenta kojeg je angažirala švedska politička frakcija „Kape” (šved. *Hattarna*), Kant mu se 1763. godine obratio pismom ali i preko dvojice izaslanika, moleći ga za susret i razgovor o teorijama koje je Swedenborg promovirao. Swedenborg je pristao susresti se, no, nakon dobivanja daljnjih naređenja od „Kapa”, morao je iznenada oputovati ne obavijestivši Kanta o novim okolnostima. Iste godine u Amsterdamu Swedenborg je objavio cijeli niz djela u kojima je nastojao, na neki način, znanstveno opravdati svoje teorije. Između ostaloga, usporedio je stanja *transa*, s jedne strane, sa stanjem „bliske smrti” odnosno *sâmom smrti*, s druge strane. U središte problema, uobičajeno, postavio je vezu između ovoga i drugoga svijeta, poentirajući da puls i disanje čovjeka izravno zavise od pulsa i disanja njegovoga duhovnoga tijela, s tim da kada pulsiranje i disanje fizičkoga tijela prestane, duhovno tijelo nastavlja i dalje živjeti ali se više ne pokazuje u svojoj fizičkoj pojavnosti. Tumačenja su u velikoj mjeri fascinirala Kanta, te je Ernesti napisao u pismu kako Swedenborg, bez ikakve sumnje, jeste neobičan čovjek ali da je to posljedica njegovih duhovnih sposobnosti koje su mnogo veće negoli kod većine ljudi. U svakome slučaju, kako god njegove teorije percipirali, ne može se reći da je riječ o ludaku ili prevarantu.⁶ Ipak, tri godine nakon toga (1766.) Kant objavljuje svoje poznato djelo: „Snovi jednoga vidjelice duha” (*Träume eines Geistersehers*) u kojima posebno opovrgava

---

2000., digitalno izdanje, paragraf 87-94, str. 134.-136.

⁵ Marsha Keith Schuhard, *Emanuel Swedenborg, Secret Agent on Earth and in Heaven: Jacobites, Jews, and Freemasons in Early Modern Sweden*, Leiden, Brill, 2012., str. 578.-579.

⁶ Ibid., str. 580.-582.

učenje Swedenborga. Kako su istraživači zaključili već nepuno stoljeće kasnije, Kant je događaje u kojima je središnje mjesto zauzimao Swedenborg izvršavao poruzi i podsmjehu⁷, s ciljem, između ostaloga, zaštite vlastite reputacije, „kao filozofa”⁸ (kako smo vidjeli, ranije je uputio pismo Ernesti, koje je napisao u formi odbrane Swedenborgovoga znanstvenog kredibiliteta), te, jednako tako, akcentiranja da i ukoliko se prihvati mogućnost egzistencije entiteta koji ne može biti zamijećen čulima, ipak se o njemu može samo mnijeti (*denken*) ali nikada ništa pouzdano *znati* (*wissen*).⁹ U ovome se jasno prepoznaju obrisi njegove tzv. kritičke faze mišljenja, ali, jednako tako, i indirektnoga transponiranja učenja sâmoga Swedenborga.¹⁰ To je u znatnoj mjeri prepoznatljivo u Kantovoj inauguralnoj disertaciji, koju je objavio 1770. godine. U njoj je izrazio stav kojim je prihvatio realnost kako svijeta inteligibilija tako i senzornoga svijeta. Štaviše, za razliku od svoje postkritičke faze, „svijet“, kao realitet, čak je i afirmirao. Iako nije govorio direktno o međusobnoj povezanosti ta dva svijeta, ipak ih je oslovio, koncentrirajući se mahom na načine artikuliranja sâmihih ideja. Drugim riječima, način, uslovno rečeno – „premoštavanja” toga rascjepa Kant u ovoj fazi nije otvoreno tretirao¹¹, za razliku od sâmoga Swedenborga u čijim je djelima proces imaginacije, kao spoja dva svijeta, imao važno mjesto¹², te će kasnije biti razumijevan upravo kao jedina moć odnosno sposobnost koja omogućava prelazak iz nižega u više svjetove. Učenje o imaginaciji Swedenborg je u svoj sistem unio prenoseći Filona koji je, opet, spajajući: Platona, judaizam i neoplatonizam, stvaralačku imaginaciju vezao za biblijski događaj, o kojem govori i muslimanska sveta knjiga Kur’an, fascinantne posjete koju su primili blagoslovljeni poslanik Ibrahim/

⁷ V. npr.: Immanuel Kant, *Dreams of a Spirit-Seer illustrated by Dreams of Metaphysics*, London, Swan Sonnenschein & co., New York, The Macmillan co., 1900., str. 91.-97.

⁸ V.: Wouter J. Hanegraaff, „Swedenborg aus der Sicht von Kant und der akademischen Kantforschung”, u knjizi: *Kant und Swedenborg: Zugänge zu einem umstrittenen Verhältnis*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2008., str. 160.

⁹ O ovome Kant govori u sadržaju trećega poglavlja, kojega je naslovio sa: „Antikabala” (Immanuel Kant, *Dreams of a Spirit-Seer*, str. 74.-84.).

¹⁰ Usp.: Marsha Keith Schuhard, *Emanuel Swedenborg*, str. 748.

¹¹ Vidi npr. poglavlje II, paragraf 3-12, str. 50.-57. Sâm naziv disertacije glasi: „Forma i principi osjetilnoga i inteligibilnoga svijeta” (*De Mundi Sensibilis atque Intelligibilis Forma et Principiis*). No, zanimljivo da je prevodilac na engleski jezik William J. Eckoff, koji je djelo objavio 1894. godine (New York, Columbia College) a kojega smo i mi koristili, u svome uvodu za Kanta vezao pojmove „imaginacija” i „produktivna imaginacija” (str. 22.), vjerovatno pod utjecajem autora iz svoga vremena o čemu ćemo uskoro govoriti.

¹² Emanuel Swedenborg, *Arcana Coelestia (The Heavenly Arcana) which are contained in the Holy Scripture or Word of the Lord Disclosed*, London, Swedenborg Society, 1934., str. 359.-362.

Abraham i njegova supruga Sara. Po Filonu, Abraham i Sara bili su izloženi trima manifestiranjima uzvišenoga Boga: Theosu, kao izvoru svake moći, Kuriosu, kao upravljačkoj moći, moći upravljanja svim stvorenim (odatle i božija titula „Gospod”), te Logosu, kao vezi između prethodne dvije moći. Logos sa Kuriosom povezuje svijet inteligibilija sa Theosom. Upravo je zato bilo važno da Abram i Sara promijene ime u Abraham i Sarah budući da se preko Logosa (doslovno – „imena”) i realizira stvaralačka imaginacija, odnosno dolazi do promjene kojom se ono prolazno veže za ono vječno.¹³ Slijedeći Swedenborga, Kant će u svojim kasnijim djelima implicitno slijediti teozofske ideje, te će, tako, govoriti o fenomenu *transcendentalne imaginacije* (*Transzendentaler Einbildungskraft*), kao vezi između „ideja“ i „iskustva“, između dva svijeta, razumijevajući je na način čovjekove sposobnosti (*Kraft*) da sintetizira iskustvene podatke sa intelektualnim konceptima. Otuda i njegova poznata misao da su ideje bez sadržine prazne, dočim su koncepti bez ideja slijepi.¹⁴ Ipak, Kantovo istovremeno prihvatanje mogućnosti egzistencije duhovnoga svijeta (odatle i pojam ideala) ali i negiranje izvjesnosti bilo koje spoznaje koja izlazi iz okvira „Newtonovoga mehanicizma”, po sebi njegovu cjelokupnu filozofiju kvalificira kao svojevrsni misticizam, dakako, ne u punome značenju te riječi. Preciznije, osporavanjem metafizike autonomnoga razumijevanja, koju je u djelu „Snovi jednoga vidjelice duha” vezao ne samo za Swedenborga već i za sve filozofe-metafizičare, a afirmiranjem razumijevanja koje po sebi nikada ne može biti do kraja objektivno, Kant je taj, „čisti um“, u određenome smislu, već kvalificirao kao vrstu mističnoga iskustva. Stoga, u našem kontekstu možemo reći – s punim pravom, neki istraživači zaključuju da je upravo prethodno naglašeno i razlog zbog kojega su brojni kantovci bili ili su barem naginjali misticizmu.¹⁵ Dodatna potvrda ovome je njegovo prvobitno već spomenuto prihvatanje realnosti dva „svijeta”, no, koju kasnije u kritičkoj fazi osporava, smatrajući da je rasprava o razlici između njih bespredmetna, budući da je i sâm pojam „svijet“ antinoman: jer je u svojoj objektivizaciji nemoguć već je konstantno prisutan u našem iskustvu, i zato što sâm pojam „svijet“ ne može biti u cijelosti upotrebljen za ono što je cilj teorijskoga uma a to

¹³ V.: Marie Antonios Sassine, „The Phenomenology of the Creative Imagination: Philo of Alexandria and Ibn ‘Arabi”, u knjizi: Anna-Teresa Tymieniecka, Patricia Trutty-Coohill, *The Cosmos and the Creative Imagination*, Cham-Heidelberg-New York-Dordrecht-London, Springer, 2016., str. 86.-88.

¹⁴ Usp.: Guelfo Carbone, „Kant’s Antinomies Concerning the World Problem Starting from Cassirer-Heidegger’s Debate in Davos (1929)“, u knjizi: Anna-Teresa Tymieniecka, Patricia Trutty-Coohill, *The Cosmos and the Creative Imagination*, Cham-Heidelberg-New York-Dordrecht-London, Springer, 2016., str. 266.-267.

¹⁵ Usp.: Antoine Faivre, *Theosophy, Imagination, Tradition: Studies in Western Esotericism*, New York, State University of New York Press, 2000., str. 194.

je pronalaženje apsolutnoga i bezuslovnog jedinstva za niz događaja – svijet je, naprosto, objekt svih mogućih iskustava.¹⁶

2.1. Izvori morala: Swedenborg u teorijama Cassirera i Heideggera

Tendencija istovremenoga i potvrđivanja i osporavanja egzistencije svjetova, uz problematiziranje fenomena imaginacije koji je, sasvim sigurno, aktualizirao Swedenborg, bit će zastupljena i u djelima kasnijih filozofa, u XIX i XX v. Tako će na forumu u Davosu 1929. godine o tome govoriti **Ernst Cassirer (u. 1945. godine)** i **Martin Heidegger (u. 1976. godine)**. Dok su obojica podržala Kantovo osporavanja sâmoga pojma „svijet”, u smislu izvjesnosti i savršenosti znanja o nečemu takvome, Cassirer je iznio stav da je moguće „nadići“ svijet pojavnosti, te, snagom imaginativne moći, otvoriti se prema „mundusu intelligibilisu“, te derivirati etičke smjernice koje nadilaze ljudsku ograničenost. Heidegger, suprotno tome, iako vjeruje da postoje neka ontološka ishodišta morala koja nadilaze iskustveno, ipak je naglasio da je čovjek koji egzistira u trenu i na konkretnome prostoru (odatle njegovo *Da-sein*), prinuđen uvijek *činiti*, stoga je moral uvijek *ontičko* pitanje, te je upravo ta beskonačnost koja vrhuni u djelu imaginacije najjači dokaz ljudske ograničenosti, eksponent ili pokazatelj odnosno lista (*index*) konačnosti.

Na tragu Kanta, i Cassirer i Heidegger u Davosu su oslovljavali pitanje dvostrukoga ljudskog subjektiviteta: onoga koji egzistira u entitetu *mundus sensibilis* i onoga koji biva u dimenziji *mundus intelligibilis*, a koje spaja funkcija imaginacije. Ipak, tek ćemo naglasiti, razumijevanje im je različito. Za Cassirera je riječ o prodoru prema *mundus intelligibilisu*, a za Heideggera to je sposobnost transcendiranja, koje predstavlja čovjekovo nadilaženje svijeta fenomena prema svijetu ideja ali i *povratak natrag*, odnosno taj prelazak: tamo i natrag, predstavlja ljudsko bivanje u svijetu (*In-der-Welt-sein*). Stoga će Heidegger insistirati da ideje ne dolaze „iz drugoga svijeta“, već se prvenstveno pojavljuju kao iskustvo, drugim riječima, javljaju se unutar svijeta, odnosno istodobno sa svijetom.¹⁷

No, postoji i drugi, također uočljiv, primjer Kantovoga prihvatanja Swedenborgovoga učenja ali koji je do nedavno izmicao pažnji velikoga broja istraživača.¹⁸ U svome djelu „Zasnivanje metafizike morala” (*Die Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*), napisanome 1785. godine, Kant, izme-

¹⁶ Guelfo Carbone, *Kant's Antinomies Concerning the World Problem*, str. 269.

¹⁷ Ibid., str. 266.-267.

¹⁸ Ovdje ćemo se posebno služiti studijom Gregory R. Johnsona, naslovljenom: „From Swedenborg's Spiritual World to Kant's Kingdom of Ends”, objavljenom u: *ARIES*, 9.1, Leiden, Brill, 2009., str. 83.-99.

đu ostaloga, u fokus rasprave postavlja razlog ili svrhu ljudske egzistencije. Ukratko, ona sposobnost po kojoj se čovjek odlučuje na činjenje jeste *volja*, a to činjenje realizira se temeljem konkretnih zakona. No, to što služi *volji* kao objektivan razlog njenoga samoopredijeljenja oslovljava se pojmom *svrha*, koja, opet, uslijed činjenice da je autentična isključivo ukoliko je posljedica aktivnosti čistoga uma, važi jednako za sva umna bića. Od nje se razlikuje ono što je tek osnov mogućnosti neke radnje, a čime se dolazi do *svrhe*, a taj osnov oslovljava se kao sredstvo. Kant iz ovoga zaključuje da čovjek, ali i „svako umno biće”, egzistira kao *svrha-po-sebi*, a ne tek kao sredstvo bilo koje *volje*.¹⁹ Time dolazi do *praktičnoga imperativa* koji podrazumijeva da svaka osoba ljudskost, svoju ali i drugih osoba, vazda doživljava kao *svrhu* a nikada kao *sredstvo*. U svakodnevnome činjenju to podrazumijeva: nužnu dužnost prema sebi, nužnu dužnost prema drugima, slučajnu dužnost prema sebi (svaka radnja *mora* se podudarati sa *svrhom*), i zaslužnu dužnost prema drugima (*svrhe* drugoga moraju biti istovremeno i moje *svrhe*).²⁰ Upravo ta „jedinственost *svrhâ*”, koja se temelji na čistome umu, zapravo je „sistematski spoj” različitih umnih bića koje djeluju po zajedničkim zakonima. Primijetno je da i u ovome Kant slijedi pristup Swedenborga, potencirajući, s jedne strane, autonomiju svakoga (umnog) egzistenta, ali i dovodeći, s druge strane, njihovo bîvanje u jedinstven odnos. Štaviše, taj „jedinствен odnos” oslovljava pojmom „carstvo *svrhâ*” (*Reich der Zwecke*).²¹ Ovaj termin koristili su mnogi, od Platona, preko Augustina, do Luthera, Leibniza i Rousseaua. Međutim, latinski prijevod toga izraza, koji glasi „regnum finium”, nalazi se u ranije spomenutom djelu Emanuela Swedenborga „Nebeske tajne” (*Arcana Coelestia*)²², i to na pet mjesta.²³ Dok Kant predstavlja moralna bića, kako smo vidjeli, kao *svrhe-po-sebi*, Swedenborg to ne čini. No, obojica naglašavaju da moralne osobe ne samo mogu već *moraju* koristiti (u smislu *okoristiti se od*) jedni druge. A jedini način kako rečeno realizirati a ne zloupotrijebiti podrazumijeva, kod Kanta, da se drugi vazda doživljava kao *svrha*, o čemu smo govorili. Swedenborg, istina, nije koristio ovu formulaciju ali je zasigurno ponudio osnovu za ovakvo Kantovo rješenje i to neskrivenom brigom za očuva-

¹⁹ V.: Imanuel Kant, *Zasnivanje metafizike morala*, Beograd, Dereta, 2008., str. 71.-72.

²⁰ Ibid., str. 74.-76.

²¹ Ibid., str. 80.; 86., fusnota označena zvjezdicom; 89.; i 90.; Immanuel Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Berlin, Verlag von L. Heimann, 1870., str. 59.; str. 62., fusnota označena zvjezdicom; i 64.-65.;

²² Vidi npr. skraćeno izdanje koje smo koristili: Emanuel Swedenborg, *Arcana Coelestia*, str. 442.

²³ Gregory R. Johnson, *From Swedenborg's Spiritual World to Kant's Kingdom of Ends*, str. 87.-88.

njem punine ljudske slobode i razuma, i to kako u svim odnosima prema drugima, tako i u odnosu sa uzvišenim Bogom.²⁴

3. SWEDENBORGOVO UČENJE O SNAZI IMAGINACIJE: KNJIŽEVNOST I MISTICIZAM

Vraćajući se Swedenbergovome naglašavanju važnosti sposobnosti imaginacije, moguće je uočiti, uslovno rečeno, i „drugi pravac” kojim je to učenje promovirano do naših dana. Prvi u tome nizu je već poznati pjesnik **William Blake (u. 1827. godine)**, član Društva Swedenborgovoga pravila. Iako je nemoguće sa sigurnošću zaključiti da je imao priliku susresti se sa Swedenborgom, Blakeov književni opus dostatno potvrđuje oduševljenost Swedenborgovim učenjem. Optuživan kao ranije Swedenborg, Blake za svoga života nije doživio istinsku slavu, štaviše, zainteresiranost za magiju, teozofiju i alkemiju utjecali su na formiranje negativne predodžbe u društvu o njemu, što je on sâm dodatno osnaživao otvoreno slijedeći neke kontroverzne teorije Swedenborga (poput insistiranja na otvorenome govorenju o intimnim odnosima što je dovelo do razvoja kulta nagosti, tako prisutnoga u Blakeovim djelima i životu). Ipak, njegova vlastita percepcija teozofskoga učenja u nekim segmentima odvela ga je bliže **Paracelsusovome** i Böhmeovom naslijeđu negoli Swedenborg²⁵, no, utjecaj Swedenborga bio je presudan.²⁶

Interes za magiju i alkemiju ujedno je Blakea do kraja otvorio za vrijednosti gotske te romantičarske književnosti, čiji je bio predvodnik, a njegov literarni opus omogućit će prijenos Swedenbergovih ideja književnome žanru te ezotericima naredne generacije. Prvi, u tome smislu, svakako je **Novalis, Georg Philipp Friedrich Freiherr von Hardenberg (u. 1801. godine)**, koji će tragični gubitak svoje ljubavi, tinejdžerice znatno mlade od njega, pokušati otkloniti prakticiranjem „aktivne imaginacije”, na tragu Blakeove interpretacije Swedenborgovoga učenja. Kod Novalisa, imaginacija dobila je oblik neograničenoga prakticiranja najskrivnijih seksualnih fantazija, sa brojnim partnerima, uz konstantno fokusiranje na voljenu osobu. Za njega je to predstavljalo borbu između „senzitivne imaginacije”, koja ga je konstantno vukla prema „nižim svjetovima”, i želje za uspinjanjem u viši svijet, svijet duhovnosti u kojem su prebivala prefinjena, nematerijalna tijela svakoga fenomena.²⁷ Swe-

²⁴ Ibid., str. 89.

²⁵ V. više: Gary Lachman, *A Dark Muse: A History of the Occult*, New York, Thunder's Mouth Press, 2005., izdanje za Kindle, lokacija 726.-774.

²⁶ V.: Kathleen Raine, *William Blake*, New York-Washington, 1970., str. 111.-112.; i 176.-177.

²⁷ Gary Lachman, *A Dark Muse*, lokacija 998.

denborgova teorija realnosti egzistencije „viših svjetova” koji stoje u izravnoj vezi sa „nižim svjetovima” po načelu međusobne korespondentnosti, nadalje će se prenijeti i postati važan dio jednoga od najznačajnijih književnih žanrova – nadrealizma, a kao primjer, izdvojiti ćemo književnika **Jeana Nicolasa Arthura Rimbauda (u. 1891.)**. Mogućnost motrenja „viših svjetova”, Rimbaud je izrazio u vlastitoj magičnoj teoriji koja je poeziju definirala zapravo kao *viziju (Theorie du Voyant)*. Pjesnik je, tako, prvenstveno vizionar, a do *vizije* se dolazi nakon trpljenja velike muke i boli, koji će prouzročiti znatnu transformaciju čovjekovoga bića, dovodeći ga na stepen posjedovanja „nadjudske snage”. Put vizionara koji Rimbaud izlaže predstavlja „uvođenje svih čulâ u stanje nereda” (*disordering of the senses*), praksu koju je preuzeo od dvojice ključnih okultista naredne faze razvoja moderne ezoterijske tradicije.²⁸

4. SWEDENBORGOVE TEORIJA U INTERPRETACIJI NARAVI RELIGIJA BUDIZMA I ISLAMA

U XX v. Swedenborgovo nasljeđe nastaviti će privlačiti pažnju brojnih istraživača ali će tek neki od njih kompletno duhovno iskustvo koje je zabilježio u svojim djelima shvatiti do kraja kao autentično kazivanje, te dalje nastaviti promovirati ali i dalje razvijati njegovu teozofsku misao. Jedan od najznačajnijih svakako je **Daisetsu Teitaro Suzuki (u. 1966.)**, japanski religiolog, posebno zainteresiran za tradiciju budizma te njegovih brojnih ogranaka. No, ono što je za nas posebno zanimljivo, njegov interes za Swedenborga moguće je promatrati kao dvije odvojene, čak međusobno nasuprotne faze.

U prvoj, Suzuki je Swedenborga ne samo predstavio već i snažno, rekli bismo nekritički promovirao na Dalekome Istoku. Oduševljenje sadržajem Swedenborgovih djela Suzuki nije bio u stanju sakriti, iskreno vjerujući npr. da je Swedenborg zaista za svoga života na ovome svijetu ušao u Raj te iskusio da Raj, kako je napisao: „dotiče od Boga”.²⁹ Slično tome, govoreći o svijetu čiste duhovnosti, Suzuki je apodiktički ustvrdio da je Swedenborg izravno svjedočio svijet sâmoga Duha.³⁰ Konačno, oduševljenje Swedenborgom bilo je tako snažno da ga je Suzuki oslovio „tvojim Budom sa sjevera”³¹,

²⁸ V. više: Ibid., lokacija 1902.-1909.

²⁹ D. T. Suzuki, *Swedenborg: Buddha of the North*, West Chester, Swedenborg Foundation, 1996., str. 79.

³⁰ Ibid., str. 85.

³¹ Ovu kvalifikaciju iznio je u razgovoru sa dvojicom poznatih svjetskih istraživača i ezoterika, Henry Corbinom i Mircea Eliadeom, u ljeto 1954. godine, a tu predaju prenio je lično Corbin. V.: Andrew Bernstein, „Introduction”, u knjizi: D. T. Suzuki, *Swedenborg: Buddha of the North*, str. xv.

što je i naslov djela u kojemu su zadržana njegova tematiziranja Swedenborgovog života i učenja.

Druga faza započinje sadržajem izloženim na završetku jedne od Suzukijevih studija u kojoj zaključuje da ima: „Još mnogo toga... napisati o Swedenborgu, ali to će ostati za neki drugi put”, međutim više nikada nije ništa napisao o Swedenborgu iako je nastavio svoj znanstveni rad još skoro pet decenija. Postavlja se pitanje zašto?³² Dio odgovora moguće je pronaći odgonetanjem uzroka Suzukijevoga interesiranja za Swedenborga. Iako je, sasvim sigurno, Suzuki čuo za Swedenborga za vrijeme svoga boravka u Sjedinjenim Američkim Državama te prilikom učestvovanja na međunarodnim konferencijama na kojima je tematizirano pitanje međureligijskoga dijaloga, presudan utjecaj koji će prouzročiti njegov kratkoročan ali ipak intenzivan interes za Swedenborgovo učenje izvršio je **Albert J. Edmunds (u. 1941. godine)**, istraživač budizma te bibliotekar na Haverford College i, kasnije, u Društvu za historiju (*Historical Society*) u Pennsylvaniji. Iako je bio vezan za kvekere, Edmundsa je privlačila ezoterijska tradicija i okultno učenje, između koje posebno nasljeđe Swedenborga.³³ Nakon upoznavanja sa Suzukijem, često su razmijenjivali mišljenja, prilikom druženja i preko pisama, u kojima je Edmunds potencirao značaj Swedenborgove misli a Suzuki je sugovornika upoznao sa budističkom tradicijom.³⁴ Sâm Suzuki je naveo četiri razloga svoga interesa za Swedenborga, a za nas je posebno važan četvrti u kojemu je naglasio Swedenborgovu „povijesnu unikatnost” uslijed sposobnosti uvezivanja moderne znanosti i religijskih vrijednosti. No, i ostala tri: hrabrost otvorenoga promoviranja zagrobnoga života, ukazivanje na postojanje čisto duhovnoga entiteta, te sličnosti Swedenborgovoga „teološkoga sistema” sa tradicijom budizma, zapravo nas dovode do jedinstvenoga uzroka a to je da je Suzuki u Swedenborgovoj interpretaciji svijeta duhovnosti, dakle učenju koje je artikulirao, ne treba zaboraviti – moderni prirodoslovni znanstvenik, prepoznao realnu mogućnost izlaganja i promoviranja jedne moderne interpretacije budističke tradicije koja bi bila odgovor na tadašnju po naravi također modernu i beživotnu kulturu industrijskoga Japana.³⁵ Stoga, nakon detaljnoga upoznavanja sa Swedenborgovim djelima, kroz koja je, dakle, prvenstveno nastojao

---

³² Zanimljivo je da David Loy, autor pogovora ove Suzukijeve knjige, naslovljenog kao: „The Dharma of Emanuel Swedenborg: A Buddhist Perspective”, zaključak koji smo iznijeli primjećuje (str. 90.-91.) ali se na njemu posebno ne zadržava.

³³ V. više: Thomas A. Tweed, „American Occultism and Japanese Buddhism: Albert J. Edmunds, D. T. Suzuki, and Translocative History”, u: *Japanese Journal of Religious Studies*, Nanzan Institute for Religion and Culture, br. 32/2, 2005., str. 259.-261.

³⁴ Ibid., str. 258.-259.

³⁵ Ibid., str. 266.-267.

promatrati *ličnost* Swedenborga, kao realiziranu mogućnost tradicionalnoga življenja moderne civilizacije, pa tek onda i njegova djela, Suzuki se „vratio” budističkome nasljeđu, ne pokazujući više interes za Swedenborga. Barem ne eksplicitno u svojim djelima, a sasvim sigurno ne onim identičnim intenzitetom i prenaplašenim entuzijazmom.

Ipak, moguće je uočiti i posebno izdvojiti posljednje godine Suzukijevo-ga znanstvenog rada u kojima je njegovao ono što bi se moglo osloviti *okultnim budizmom*. Još uvijek radovi iz ove oblasti nisu iscrpili cjelovit problem, no, sasvim dostatno su ga detektirali. Izvor ovoga Suzukijevo-g pristupa nalazi se ne samo u njegovome interesiranju za Swedenborga već i u aktivnome učestvovanju u radu japanske lože, u Tokiju i Kjotu, Teozofskoga društva Hele-ne Blavatsky. I Daisetsu i njegova supruga **Beatrice Lane Suzuki (u. 1939. godine)** bili su aktivni članovi japanskih teozofskih loža, a, pored toga, zavisno od njihove trenutne zainteresiranosti, prenosili su jedno na drugo interes za pojedine segmente teozofije. Na ovaj način ne samo da je Swedenborg uveden u moderno i savremeno budističko učenje, već je i budizam osigurao još snažniju poziciju u modernoj evropskoj ezoterijskoj tradiciji, postavši kasnije posebno privlačan, rekli bismo – neizbježan, za učitelje *New Agea* i brojne savremene religijske pokrete.³⁶

No, vjerovatno najснаžnije insistiranje na Swedenborgovome učenju i otvoreno promoviranje ezoterijske tradicije kao „srca” svakoga religijskog učenja, posebno islama, vidljivo je u djelima **Henry Corbina (u. 1978. godine)**, francuskoga filozofa i teologa, profesora islamskih studija na poznatoj pariškoj javnoj ustanovi, Institutu „Ecole pratique des hautes Etudes”. Svoju sklonost prema Swedenborgu te ezoterijskome nasljeđu, Corbin je gradio na kritici onoga što bismo mogli osloviti „službenom teologijom”, uvedenoj u evropsku rimokatoličku tradiciju u XIII st., sa Tomom Akvinskim, te modernom filozofijom. Do vremena Akvinskog, odnosno do njegove pogrešne percepcije **Ibn Rušda (u. 1198. godine)**³⁷, **aktivna inteligencija** (*nous poietkos*, odnosno kreativna imaginacija) smatrala se kao nešto kvazi-kosmološko, preciznije, ono što predstavlja nešto najviše, najmoćnije i najvrednije u biti, kako čovjeka tako i prirode. Međutim, nakon toga vremena, duša u filozofsko-teološkim raspravama zadobiva svoj individualitet i jedinstvenost temeljem sje-dinjenja s fizičkim tijelom, te se, od tada, raniji stav odnosno potenciranje nje-ne sposobnosti kreativne imaginacije kojom se veže za više svjetove doživlja-

³⁶ Adele S. Algeo, „Beatrice Lane Suzuki: An American Theosophist in Japan”, u: *Quest Magazine*, br. 1, januar-februar, 2007., str. 13.-17.

³⁷ O ovome smo ranije govorili, v.: Adnan Silajdžić, *Kriza religijskoga identiteta u savremeno-mu svijetu – nastupno predavanje*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, 2004., str. 134.-135.

va kao heretičko učenje.³⁸ S druge strane, moderna filozofija ne samo da nije pronašla snagu vratiti značaj ovoj osnovnoj sposobnosti ljudske duše pomoću koje je svaka osoba potencijalno bila u stanju izravno se odnositi prema svijetu čiste duhovnosti, već je dovela i do čovjekove otuđenosti od njegovoga prirodnoga okruženja. Tako je, npr., Hegel ustanovljenjem fenomenologije historijske svijesti, naglasio suprotstavljenost između historije i prirode, time još snažnije odvojivši čovjeka od duhovnoga svijeta.³⁹

Po Corbinovom shvatanju, stvaralačka imaginacija ima funkciju *mediatrix*, posredništva između dva svijeta.⁴⁰ Uslijed tolike važnosti, Corbin će ovoj sposobnosti posvetiti toliko pažnje da je moguće govoriti o njegovome filozofiranju odnosno teologiziranju realiteta *imaginalnoga*, pojam koji je lično on uveo⁴¹, karakteriziranome sa dvije specifičnosti. Prvoj, po kojoj je Corbin izdvaja kao realitet sâm za sebe, te, drugoj, zakonitosti koja djeluje po principu odnosa naličnosti mikrokosmosa i makrokosmosa, u čemu se prepoznaje već nekoliko puta spomenuta Swedenborgova *teorija potpisa*, kao i odnosa po kojemu „slično prepoznaje slično“, ranome Swedenborgovome učenju koje je preuzeo izravno od Jakoba Böhmea.⁴²

Opravdano je ovdje naglasiti i značaj Corbina za daljnji razvoj ezoterijskoga mišljenja, posebno promoviranja i razrade učenja o važnosti imaginativne sposobnosti duše. Možemo izdvojiti tri karakteristike. Prva se odnosi na odricanje od prakse aktiviranja moći imaginalnoga putem nesputanih i neuslovljenih seksualnih aktivnosti te „uvođenja svih čulâ u stanje nereda“. Razlog ovoga treba tražiti u Corbinovom protestantskom odgoju, ali i katoličkoj kulturi koju je dobro upoznao za vrijeme svojih studija. Drugo, Corbin, kako smo rekli, uvodi odnosno snažno naglašava pojam imaginalnoga, odnosno *mundusa imaginalibilisa*, kojega će u svojim radovima prezentirati kao sinonim pojma *‘ālam al-miṭāl* (*svijet naličnosti*), često korištenog u djelima muslimanskih *mutesavvifa* (*sufija*) i učitelja *‘irfāna*. U izjednačavanju rečenih pojmova, često i nedovoljno kritičkom, po kojima će dodatno, i, rekli bismo – prenaplašeno, biti reaktualizirana praksa „otkrivanja“ značenja zajedničkih svim vjerujućim tradicijama koja su „sakrivena“ u različitim izrazima, Henry Corbin je

³⁸ Roberts Avens, „The Subtle Realm: Corbin, Sufism and Swedenborg“, u djelu: *Emanuel Swedenborg: A Continuing Vision: a Pictorial Biography & Anthology of Essays & Poetry*, ur. Robin Larsen, New York, Swedenborg Foundation, 1988., str. 386.-387.

³⁹ V.: Henry Corbin, *Swedenborg and Esoteric Islam*, bez mjesta izd., vlastita naklada prevođioca Leonarda Foxa, drugo izdanje, 1999., str. 36.-37.

⁴⁰ Usp.: Henry Corbin, *Creative Imagination*, ??? str. 256.

⁴¹ Marie Angelo, „Imaginal Inquiry: Meetings with the Imaginative Intelligence“, u djelu: *Daimonic Imagination: Uncanny Intelligence*, str. 358.

⁴² Roberts Avens, *The Subtle Realm*, str. 383.-384.

u potpunosti na tragu perenijalista, a većina njegovih djela, što je slučaj i kod brojnih perenijalista, uslijed čestih poređenja i korištenja pojmova kojim operiraju filozofi i teolozi različitih tradicija, bit će krajnje složenoga sadržaja i izuzetno teška za čitanje.⁴³ No, važno je naglasiti da otvaranje muslimansko-teološkom i tesavvufsko-*irfānskom* iskustvu predstavlja treću karakteristiku njegovoga razumijevanja fenomena imaginacije, a za tu sklonost vjerovatno treba zahvaliti svome učitelju **Louisu Massignonu (u. 1962. godine)**, koji je religiju islama izučavao iz katoličke perspektive ali krajnje otvoreno i u želji međusobnoga upoznavanja i približavanja, zbog čega je opravdano u njegovome, i radu još nekih rimokatoličkih teologa, prepoznati temelje na kojima će nastati novi odnos Rimo-katoličke crkve prema drugim vjerujućim tradicijama, a naročito prema islamu, definiran na Drugom vatikanskom saboru.⁴⁴

Zahvaljujući ovome pristupu Henrya Corbina, i danas brojni filozofi i teolozi mnoge učitelje muslimanske tradicije čitaju i razumijevaju prvenstveno iz perspektive Corbinove percepcije njihovih djela, što zapravo predstavlja, kako smo vidjeli, Swedenborgov pristup odnosno moderni evropski ezoterijski nauk. Od brojnih primjera tek ćemo spomenuti interpretiranje učenja poznatog **Šihāb ad-Dīn Yaḥyā as-Suhrawardija** poznatoga kao „**Ubi-jeni**” – „**al-Maqtūl**” (u. 1191. godine), koje je fokusirano na čovjekovo putovanje kroz različite duhovne stepene koje ga dovode do „nematerijalnoga svjetla”, manifestacije kur’anskoga kazivanja o *Svjetlosti nad svjetlosti* (*nūr ‘alā nūr*)⁴⁵. Ovaj put oslovljen je pojmom *mudrost* (*ḥikma al-iṣrāq*), koji će Corbin, i veliki broj kasnijih autora, poistovijetiti sa „iluminativnom filozofijom”, odnosno *teozofijom*, identičnoj onoj o kojoj govori Swedenborg. Upravo je as-Suhrawardī posebno problematizirao dimeziju *svijeta naličnosti*, koju je, kako smo već rekli, Corbin izjednačio sa *mundusom imaginalibilibusom*. As-Suhrawardī je snažno utjecao na kasnije generacije muslimanskih teologa, poput slavnoga **Šadr ad-Dīn Muḥammada Širāzija**, poznatoga kao **Mullā Šadrā (u. 1640. godine)**, te nije nimalo čudno da će se istraživači ezoterijske tradicije u svojim radovima posebno zanimati za ovaj tok musliman-

⁴³ Zahvaljujući neumornome radu prof. Rešida Hafizovića, u mogućnosti smo čitati Corbinova temeljna djela na našem jeziku, prevedena izravno sa francuskoga: „Islam u Iranu”, u četiri sveska (Sarajevo, Bemust, 2000.), „Svjetlosni čovjek u iranskom sufizmu” (Sarajevo, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina”, 2003.), te „Ibn Sina i vizionarsko kazivanje” (Sarajevo, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina”, 2009.). Ranije na naš jezik prevedeno je Corbinovo djelo: „Historija islamske filozofije“, u dva toma (Sarajevo, „Veselin Masleša”, I tom: „Od početka do Averroesove smrti (1198.)” 1977., II tom: „Od Averroesove smrti do danas” 1980.; prijevod Nerkez Smailagić i Tarik Haverić).

⁴⁴ V.: Adnan Silajdžić, *Islam u otkriću kršćanske Evrope: Povijest međureligijskog dijaloga*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, 2003., str. 264.-267.

⁴⁵ V.: Kur’an, 24:35.

skoga mišljenja: *irfān*. Štaviše, uslijed snažne popularizacije ezoterijske tradicije i unutar akademskih zajednica širom svijeta, znatan broj istraživača koji krajnje kritički pristupaju ezoterijskome nasljeđu, ličnost i djelo as-Suhrawardija razumijevat će, unatoč rečenome, tek kao dio ezoterijske tradicije razvijane među muslimanima, prenebregavajući kako različite uzroke tako i sve specifičnosti ta dva fenomena: moderne ezoterije te klasične muslimanske teologije i filozofije.⁴⁶ Identičan je slučaj i sa brojnim muslimanskim istraživačima koji će skoro u cijelosti zapostaviti filozofiju odnosno filozofsko mišljenje razvijano među muslimanima nearapima.⁴⁷ No, ono što je za nas posebno važno, autori poput Fazlur Rahmana i Hossein Ziaija, govorili su o sličnostima teorija Jakoba Böhmea i Mulla Sadre⁴⁸, ali su se i suprotstavili prevode-nju njegovoga učenja oslovljavanog kao „najuzvišenija mudrost“ (*ḥikma muta‘āliyya*), u formi: „transcendentna teozofija“. Međutim, razlog protivljenja izjednačavanju ova dva termina nije bio posljedica razumijevanja da je riječ o dvama u suštini različitim učenjima, već, čini se, naprosto bojazan da bi upotreba pojma „teozofija“ kod zapadnoevropskih te uopće modernih autora odmah na početku diskvalificirao Mulla Sadru, njegovo djelo i školu, kao neodovoljno „ozbiljne filozofe“.⁴⁹

ZAKLJUČAK

I pored brojne literature napisane o fenomenu moderne evropske ezoterijske tradicije, te, posljedično, o utjecaju Swedenborga i njegovoga učenja na kasniji razvoj filozofsko-teološke misli, ipak se može zaključiti da dominantan, naročito akademski, pristup evropskom te azijskom nasljeđu, ne pokazuje dostatnu zainteresiranost za to pitanje. Štaviše, unutar evropskog, strogo akademskog, kruga, fenomen moderne evropske ezoterije istražuje se kroz nekoliko usko stručnih instituta i rad specijaliziranih udruženja, poput Evropskoga društva za studij zapadnoga ezoterizma (*The European Society for the Study of Western Esotericism – ESSWE*) u Danskoj, no, čini se da, vjerovatno imajući u vidu specifičnost njihovoga pristupa nasljeđu evropske ezoterije, koji je moguće shvatiti i kao vrstu promocije ezoterijske tradicije, još uvijek veći-

⁴⁶ Usp. npr.: Gary Lachman, *The Secret Teachers of the Western World*, New York, Tarcher Perigee, 2015., str. 171.-173.

⁴⁷ V.: Adnan Silajdžić, „Muslimanski teološko-filozofski doprinos razvoju evropskoga kulturnog identiteta“, u: *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, 2011., br. 15, str. 212.-213.

⁴⁸ Ibid., str. 213.

⁴⁹ Usp.: *History of Islamic Philosophy*, ur. Seyyed Hossein Nasr i Oliver Leaman, London i New York, Routledge, 2008. (digitalno izdanje), str. 1143., i fusnota 4 na str. 1167.

na filozofsko-teoloških studija, na neki način, izbjegava dovesti u isti kontekst neke teološke teorije sa brojnim ezoterijskim učenjima. Kao posljedica toga, što predstavlja zaseban problem koji bi trebalo detaljno istražiti, i teorije i jezik savremene teologije često su naglašeno „ezoterični“, bilo da je riječ o korištenim metodama ili, pak, o pojmovima kojima se operira.

Pored toga, imajući u vidu da se savremeni evropski kulturni izraz, naročito uz njegovo globaliziranje, prepoznaje u onome što se oslovljava okultnom kulturom (neki autori koriste pojam *okultura*), važnost ozbiljnog ali ujedno i kritičkog studija modernog evropskog ezoterizma nameće se samo po sebi.

LITERATURA

- Algeo, Adele S., „Beatrice Lane Suzuki: An American Theosophist in Japan“, u: *Quest Magazine*, br. 1, januar-februar, 2007., str. 13-17.
- Angelo, Marie, „Imaginal Inquiry: Meetings with the Imaginative Intelligence“, u: Voss, Angela/Rowlandson, William (ur.), *Daimonic Imagination: Uncanny Intelligence*, Cambridge Scholars Publishing 2013., str. 357-373.
- Avens, Roberts, „The Subtle Realm: Corbin, Sufism and Swedenborg“, u: Larsen, Robin (ur.), *Emanuel Swedenborg: A Continuing Vision: a Pictorial Biography & Anthology of Essays & Poetry*, New York, Swedenborg Foundation, 1988., str. 382-391.
- Carbone, Guelfo, „Kant’s Antinomies Concerning the World Problem Starting from Cassirer-Heidegger’s Debate in Davos (1929)“, u: Tymieniecka, Anna-Teresa/Trutty-Coohill, Patricia, *The Cosmos and the Creative Imagination*, Cham-Helidelberg-New York-Dordrecht-London, Springer, 2016., str. 265-274.
- Corbin, Henry, *Swedenborg and Esoteric Islam*, bez mjesta izd., vlastita naklada prevodioca Leonarda Foxa, drugo izdanje, 1999.
- Corbin, Henry, „Islam u Iranu“, Sarajevo, Bemust, 2000.
- Corbin, Henry, „Svjetlosni čovjek u iranskom sufizmu“, Sarajevo, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, 2003.
- Corbin, Henry, „Ibn Sina i vizionarsko kazivanje“, Sarajevo, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“, 2009.
- Corbin, Henry, „Historija islamske filozofije I-II“, Sarajevo, Veselin Masleša 1977. i 1980.
- Crompton, Samuel Willard, *Emanuel Swedenborg*, Chelsea House Publishers, 2005.
- Faivre, Antoine, *Theosophy, Imagination, Tradition: Studies in Western Esotericism*, New York, State University of New York Press, 2000.
- Hanegraaff, Wouter J., „Swedenborg aus der Sicht von Kant und der akademischen Kantforschung“, u: Stengel, Friedemann (ur.), *Kant und Swedenborg: Zugänge zu einem umstrittenen Verhältnis*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 2008., str. 157-172.
- Johnson, Gregory R., „From Swedenborg’s Spiritual World to Kant’s Kingdom of Ends“, *ARIES*, 9.1, Leiden, Brill, 2009., str. 83.-99.

- Kant, Imanuel, *Zasnivanje metafizike morala*, Beograd, Dereta, 2008.
- Kant, Immanuel, *Dreams of a Spirit-Seer illustrated by Dreams of Metaphysics*, London, Swan Sonnenschein & co., New York, The Macmillan co., 1900.
- Kant, Immanuel, *Inaugural Dissertation of 1770*, Columbia College, New York 1894.
- Kant, Immanuel, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten*, Berlin, Verlag von L. Heimann, 1870.
- Lachman, Gary, *A Dark Muse: A History of the Occult*, New York, Thunder's Mouth Press, 2005.
- Lachman, Gary, *The Secret Teachers of the Western World*, New York, Tarcher Perigee, 2015.
- McNeilly, Stephen (ur.), *On the True Philosopher and the True Philosophy – Essays on Swedenborg*, Journal of the Swedenborg Society – Swedenborg house, London, 2003.
- Nasr, Seyyed Hossein/Leaman, Oliver (ur.), *History of Islamic Philosophy*, London i New York, Routledge, 2008.
- Raine, Kathleen, *William Blake*, New York-Washington, 1970.
- Sassine, Marie Antonios, „The Phenomenology of the Creative Imagination: Philo of Alexandria and Ibn ‘Arabi”, u: Tymieniecka, Anna-Teresa/Trutty-Coohill, Patricia, *The Cosmos and the Creative Imagination*, Cham-Heidelberg-New York-Dordrecht-London, Springer, 2016., str. 83-92.
- Schuchard, Marsha Keith, *Emanuel Swedenborg, Secret Agent on Earth and in Heaven: Jacobites, Jews, and Freemasons in Early Modern Sweden*, Leiden – Boston, Brill, 2012.
- Silajdžić, Adnan, *Kriza religijskoga identiteta u savremenome svijetu – nastupno predavanje*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, 2004.
- Silajdžić, Adnan, *Islam u otkriću kršćanske Evrope: Povijest međureligijskog dijaloga*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, 2003.
- Silajdžić, Adnan, „Muslimanski teološko-filozofski doprinos razvoju europskoga kulturnog identiteta“, u: *Zbornik radova Fakulteta islamskih nauka*, Sarajevo, Fakultet islamskih nauka, 2011., br. 15, str. 195-219.
- Suzuki, Daisetz Teitaro, *Swedenborg: Buddha of the North*, West Chester, Swedenborg Foundation, 1996.
- Swedenborg, Emanuel, *Heaven and Hell*, West Chester, Swedenborg Foundation, 2000.
- Swedenborg, Emanuel, *Arcana Coelestia (The Heavenly Arcana) which are contained in the Holy Scripture or Word of the Lord Disclosed*, London, Swedenborg Society, 1934.
- Tweed, Thomas A., „American Occultism and Japanese Buddhism: Albert J. Edmunds, D. T. Suzuki, and Translocative History”, u: *Japanese Journal of Religious Studies*, Nanzan Institute for Religion and Culture, br. 32/2, 2005., str. 249-281.
- Williams-Hogan, Jane, „Emanuel Swedenborg”, u: Partridge, Christopher (ur.), *The Occult World*, New York, Routledge, 2015., str. 145-156.

SAMIR BEGLEROVIĆ

Faculty of Islamic Sciences, University of Sarajevo, BiH

PHILOSOPHICO-THEOLOGICAL HERITAGE OF
EMANUEL SWEDENBORG: THE BEGINNING OF
SYSTEMATISATION OF THE MODERN EUROPEAN
ESOTERIC TRADITION

Abstract: This Essay, written as a scientific preview, issues the question of the intellectual heritage of Emanuel Swedenborg, being present in the fields of philosophy and theology. Having that in mind, only those theories have been displayed which can be brought into connection with the thought of Swedenborg, being it directly or circuitously. Due to that, a full oeuvre of mentioned authors hasn't been treated.

Keywords: theory of signatures, imaginative world, mysticism, modern European esoteric tradition, Swedenborg, Böhme, Kant, Suzuki, Corbin

Primljeno: 11.02.2018.

Prihvaćeno: 14.05.2018.

